

LIISA KEITAANPÄÄ

Pakkomuutto

LIISA KEITAANPÄÄ

Pakkomuutto

© 2024 Liisa Keitaanpää

Kustantaja: BoD – Books on Demand, Helsinki, Suomi

Valmistaja: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

ISBN: 978-952-80-7178-5

PAKKOMUUTTO-romaanin pohja-aineksina on koko eletty elämäni: intohimoinen uteliaisuus, vuosikymmenien lukeminen ja kirjoittaminen, koko mennyt elämä kokemuksineen.

Erikseen en pysty lähteitä mainitsemaan. Ne ovat matkoja, kirjoja ja kirjasia, valokuva-albumeita, karttakokoelmia, graduja ja väitöskirjoja, koettuja elämyksiä ja kuultuja tarinoita vuosikymmenien ajalta. Siispä kiitän itseäni ja ”perittyjä pirullisia makkaruksia” sinnikkydestäni.

Kiitän koronaa, joka ajoi minut pakolaisuuteen sukuni perusmaisemaan. Minusta tuli citymaalainen erakko seudulle, jossa aukeata näkyy ikkunoista joka ilmansuuntaan.

Kiitän netin Tarinavirta-sivustoa, joka salli minun ajelehtimiseni sanojen akanvirrassa.

Erityisesti kiitän tekstikokonaisuuden koossa pysymisestä ja romaanin painokuntoon saattamisesta kääntäjä ja runoilija Riikka Johanna Uhligia ja kirjailija Timo Stoltia.

Kiitokset pojalleni Kimmolle, joka lähes päivittäin lähetti kissojen ja taaperoiden kuvia ja haastoi minua muistamaan muistamattomiakin asioita.

Kannen suunnittelu: Timo Stolt

Takakannen kuva: Louna ja Malva Rantanen

PROLOGI

Miten pehmeästi hän puhuikaan, maanitellen, liki tullen. Puheen lomassa, hyvin harvoin, hän hymyili, ja minä tuijotin hänen merkillisiä hampaitaan. Kuinka niillä hampailla voisikaan petona purra! Hän saneli minulle outoa kieltä, kähisi kummalla nuotilla. Lumouduin hänen äänestään, sen väristä, rytmin soudusta. Ja sanoista, joita en ollut koskaan ennen kuullut. Minulle vierasta kieltä, mutta silti likeistä. Juovuin illasta ja luonnon huikeasta hiljaisuudesta. Kuin olisin kaiken kokenut joskus toisessa ulottuvuudessa tai tulisin kokemaan kolmannessa maailmassa, jossa aika laskettiin toisin ulottuvuuksin.

Puhuimme kirjoista. En muista mistä kirjoista. Ja unista ja elämästä; surrealistisista mysteereistä; Calderonista puhuimme. Ja se sarkatakki sudensilmä riipi käteensä tervalepän oksan ja sillä huiski kauemmas hyrisevät hyttyset, hämärän rengit. Entiselämyksen hän kutsui paikalle kolmanneksi.

Istuimme Valkiajärven rannalla ja ihastelimme silkkiuikkuperheen soutelua lahdella ja sorsien lentoa matalalta hiukan kauempaa. Halk' illan ruskon auerman; hän kysyi, muistinko. Yllättäen hän tarttui leukaani, silitti sitä, piirsi viivoja, leuan pirunpainalluksen luonnosteli sormiinsa.

Hänen äänensä mataloitui, silmiin istui ukonilma. ”Liian paljon puhut.” Sanoi: ”Kuuntele!” Osasin sen jälkeen olla hiljaa. ”Kuuntele enemmän”, toisti. Vähemmästäkin ymmärsin. Mitä minä muka ymmärsin?

Enkä siihen osannut mitään, en muistanut mitään, kun tarjolla oli toukomettisen hunajaa, mesimarjojen mannaa, heleän päivän hemlokkeja ja yöttömän suven yökönlehtiä.

En tiennyt hänestä muuta kuin nimen, voi olla oikeakin: Andte-Ode. Leikittelin suussani hänen nimellään. Kaikki hänessä oli toisin kuin yleensä minun ympäristössäni. Omituinen nimi, mutta mummu näitä kuullessaan kohautti olkapäitään. Poronpurija, mummu sudensilmäisistä kaukaa Pohjankankaalle komennuksen saaneista varusmiehistä tapasi sanoa. Antaa vaan olla, ohjeisti minua, mutta minä mielessäni tavasin outoa nimeä, pureskelin kirjain kirjaimelta. Kuin en tarpeekseni olisi saanut.

Aika venyi minuuteiksi, minuutit luiskahtivat tunneiksi. Ajan sietämättömästä kokemisesta hän käheästi saneli. Oman maailmankuvansa yritti uittaa minuun, ennen kuin taivaanrannan seitinohut utu vaihtuisi auringonnousun ruusunpunaan.

Siitä on viikko.

Aikaa oli vähän ja aikaa oli paljon. Tarpeeksi sille, mitä tapahtui. Ja minä tyhjä Tyyrin tyttö, kaupalla kananen, vasta kummulla karkeloinut välillä vetten ja taivon kannen? Luulin Pohjanperien miehessä nähneeni jotakin salattua ja ihmeellistä. Merkillistä kyllä. Ne puheet kirjoista ja jokunen runonpätkä kansalliskirjallisuutta. Kesäyön seitti, se hämärän katoava hetki, jolloin maisema nukkuu. Nuoruuden hulluudeksi sen koin, hetken aikaa nimeämätön haastoi minussa kaikki solut. Tai jotain. En minä tiedä.

Hänen viiruiksi vetäytyneet silmänsä ja korkeat poskipäänsä lähestyivät ja etääntyivät. Kaukaisten aapojen tuoksu soui minuun ja hänen karheat tunturirinteensä. Mies poimi törmänteeltä pari pienintä kukkaa, moneen kertaan tallattua. Tuli mies ja minuun kätki kukkaraukat, arkun avasi ja puhalsi lentoon pari joutilasta kukan siipeä, hedettä emiä; sulki arkun käsin sivelemällä, omiaan sanelemalla.

Me luulimme tapaavamme viimeisen kerran. Ei silloin sanoja tarvita eikä vakuuksia kysellä. Mies tarrautui minuun ilman armoa, kyselemättä, kynsin ja hampain. Minuun sattui, sanoin sen. ”Sattuu”, yritin, mutta kurkustani korisi vierasta kieltä. Ja se sarkavaate kiiltävänappi näpsäytti etusormellaan minua nenänpäähän, kops kops. Ja sitten yksin käsin vetäisi minut ruovikkoon.

Kompuroin kivien välistä kuivemmalle ja sain pääni varjelluksi mättäälle. Ryömin polveni repien kauemmas vesirajasta ja putosin harvaan kanervikkoon. En tiennyt mitä seuraavaksi. Enkä arvannut sitäkään, että hänen sarkatakkinsa lemu ei hienosaippualla tulisi irtoamaan minusta. Hänen kiilamainen hammasrivistönsä pureutui minuun kuin kalso kirves pihkapuuhun. Leimasi minuun merkkinsä Lapin mies, ilman ennakkovaroitusta heilautti itsensä minuun. Suussani maistui tervas, kelopuu painoi sammalen alta reiden sivustaan.

Ahnaasta unesta nousin nykäys nykäykseltä. Sain kiinni nuoren koivun alimmista oksista. Ne vain taipuivat eivätkä nostaneet minua. Yritin kaikin kämmenin ulottua taivaaseen tai ainakin pilven reunaan.

Kun putosin takaisin kanervien piikkimatolle, yötön yö oli kerääntynyt läpätunkemattomaksi sumuksi sivelemään järven tasaista pintaa. Olin kourinut kynteni verille terävässä ruovikossa. Kiskoin raappiintuneiden säärtien peitoksi hametta kuin käärinliinaa. Sorsapari rääkäisi ja painui edellisvuodelta pystyyn jääneiden vesikasvien sekaan.

Yritin tyhjentää mieleni kuvista ja kieleni kirjaimista.

Tiesin, että järven toisella reunalla mummu nosti kaivosta vesiä saunan pataan. Eilisen lämmityksen savukiehkurat olivat soutaneet harjun rautaleppien oksille ja hajonneet männistön neulasiin ja kietoutuneet kanervikon häveliääksi hupuksi.

Vanha nainen sytytti tuoreen tulen. Illemmalla mummu aloittaisi pikkupyykin, nyt jättäisi vaatteet saippuaveteen likoamaan. Ennen kukonlaulua mummu oli tuvan uuniin jo hauduttanut minulle valmiiksi uunipuuron, nostanut rieväkorin pöytälankuille.

”Seh.” Lautasen eteeni asetti, käteeni sovitti puukauhan.

”Siinä”, tarkoitti, vaikka muuten mykäksi tuijottajaksi heittäytyi, arvuuttelijaksi alentui.

”Itses siunaat.” Varmisti, ettei kai sentään, ettei herrantähden sentään.

Tänään hevonen veisi minut asemalle. Orhi juoksisi kevein kavionnousuin rattaitten edessä. Porin junan rautapyörät kolkuttaisivat istuimen alla. Seinässä silmieni korkeudella vesikarahvi loiskuttaisi vettä kanteen asti. Maisemat rypistyisivät ikkunoihin kuin loputon murtoviiva. Ensin hiekkaisia harjuja ja suoraryhtisiä mäntyjä, sitten menon kuumuudesta kärventyneitä kuusennäreitä. Pitkää matkantekoa, juna viheltäisi ylikäytäviä ja pikkupysäkkejä. Lopulta päästäisiin niille aukeille viljamaille, joiden yli katse kirkkaasti kauas kantoi.

1.

Matka kesti ja kesti. Maisema muuttui. Sotien jälkeen poltettuun maahan nostetut perinnetalot toivat mieleen kotiseudun. Mutta mikään muu ei ollut tutunoloista. Puut ensin pitenivät tien vierustalla luiruiksi, kapenivat, koskettivat alhaalla riippuvia punaisia pilviä. Vähitellen tie kapeni, varpumattoa tunki auton helmuksiin, vain harvakseltaan vastaantulijoita oli pyrkimässä äiti Suomen rinnoilta alaspäin.

Samoihin aikoihin, kun auto sukelsi siniseen usvaan ja pimeä rupesi hätistelemään kulkua, minä putosin unen ja valveen horrokseen. Junassa olin tietysti yrittänyt nukkua, mutta eihän se oikein onnistunut. Liian paljon ajateltavaa. Yritin painaa epäuskoa syvemmälle seuraavien päivien ajatushautomoon. Mitä minä oikein olin tekemässä? Mihin olin lupautunut? Mutta minulle oli opetettu jo lapsena, että selviän. Joten enköhän selviä.

Yhden kerran pyysin miestä pysäyttämään seuraavan huoltoaseman kohdalle. Minun oli päästävä vessaan ja syötävä jotakin. Miestä nauratti tuo sanomani ”seuraavan huoltoaseman kohdalla”, hyrähteli, mutta ei kommentoinut. Vaitonaisena kurkotti ojentamaan valmiiksi pakatut leivät ja limupullon minun käteeni. Jonkun tiheikön kohdalla pysäytti auton ja kiersi avaamaan oven. Mies näytti kädellään moneen kertaan tallattua polkua levähdyspaikalta näreikön taakse.”Helpottiko?” kysyi, kun palasin. Vastausta odottamatta painoi auton uudelleen liikkeelle.

Vihdoin ja viimein auto hiljensi kevyeen liukuun. Heräsin umpiunesta ja kysyin, joko ollaan perillä. Auton etuikkunan läpi näkyi harmaantuneessa illassa pitkänomainen rakennus. Sen molemmissa päissä oli raput, rapuissa metallikaiteet. Isompaa portaikkoa valaisi oven päällä heiluva lamppu.

”Perillä!” mies, Anteksi esittäytynyt, yksitotisesti ilmoitti ja rupesi työntymään ulos autosta. Hän kiersi auton nokan ja veti minut molemmista käsistä kiinni pitäen pihamaalle.

Hiljaista. Jalan alla keltaisia ja punaisia lehtiä. Rouskuvaa karheata pensaasänkeä. Rivakasti mies ryhtyi kasaamaan auton peräluukusta tavaroita maahan. Hän oli käynyt kaupassa ennen linjurille tuloa, rapun vierustaan muodostuneen kasan sivussa erottui minun matkalaukkuni.

Portaikon ylätasanteella avoimen oven kynnyspuulla seisoivat villatakkeihin ja läppäpipoon sonnustautunut keski-ikäinen nainen. Hänen takanaan oli raakalaudoilla vuorattu huone tai jonkinlainen eteinen. Puoliksi avonaisen oven raosta näkyi, että kahdella seinällä naulassa oli suuntaa antamassa myrskylyhdyn tapainen valonlähde.

”Terve matkalaisille!” nainen toivotteli, kurkotti eteenpäin ja sovitti toisen kätensä portaan kaiteeseen. Anteksi muistamani autokuski latoi naisen käsiin kauppatavarat. Nainen lähti kuljettamaan kasseja ja pusseja sisäpuolelle. Minä otin kaksi pienempää matkareppuani ja Antelle jäi loppujen kantaminen. Eteisessä kääntyilin puoleen ja toiseen, kulkuani arvailin. Läppäpiponainen lähti kiipeämään hämää portaita.

”Asut yläkerrassa”, mies takanani urahti. ”Tilaa riittää. Ja lämmintä.” Hän näytti kyynärpäällään portaiden tasanteelta vasemmalle johtavaan huoneeseen, joka oli ladottu täyteen pilkottuja puita.

Naisen nimi oli Inker-Anni, jouduin kysymään nimen kahdesti. Hän oli siivonnut minulle yläkerran asunnon ja vielä lämmittänytkin sen tulikuumaksi. Vasta, kun tavarat oli laskettu lattialle, nainen ojensi kätensä ja ilmoitti, että hänen tehtäviinsä kuului talojen lämmitys ja että hän voisi hyvin käydä aluksi siivoamassakin. Sopi se minulle, tietysti. Kohta taloon tulisi muutakin, nuorempaa, työväkeä.

Ante puolestaan esitteli lisää talon tapoja. Selostaessaan kääntyi vuoroin meihin kumpaankin. Inker-Anni oli laitoksen tyttöjen valvoja, emäntä, keittäjä ja nyt hetken aikaa siivoojakin. Joka paikkaan ehtiä. Kertoessaan, että edellisen hyvän keittäjän oli hiljakkoin tunturin mies korjannut rekeensä ja kiidättänyt omaan kotaansa, nainen nauroi pitkään ja kuuluvasti.

”Tässä tätä on tilaa yhden naisihmisen elellä”, Inker-Anni sanoi ja tarkisteli silmillään minua ja sitten mittasi kuin uusin silmin tutun laualattian ja kattohirret. Nyökkäsi ja teki lähtöä. Oven suussa minua muistutti: ”Ante on akkimus. On hyvä mies, kylässä pitävät. Naiset liikaakin.”

Seuraavat päivät menivät alueeseen tutustumiseen. Ison pihapiirin eri laidoilla oli kolme matalaa pitkänomaista rakennusta. Yhdessä asuivat ja kävivät koulua koko Keski-Lapin erämaiden koulukkaat. Useimmat pääsivät kotiinsa vain harvoin, muutaman viikon tai kuukauden välein. Ei heitä paljon ollut, toistakymmentä, tyttöjä ja poikia. Heidän tehtäviinsä kuului suorittaa koulunkäyntiin liittyvät asiat, hoitaa omat asuinhuoneensa ja askarrella muutakin talon elämään kuuluvaa.

Piha-alueen toisessa pitkänomaisessa rakennuksessa asui tällä hetkellä Ante ja joku huomattavan isokoinen mies, johon oli vaikea tutustua. Hän oli näöltään kolttia ja kätevä käsistään. Pian tulin tietämään, että monet koulupäivät häneltä kuluivat tunturissa samoillen ja purojen varsilla kalastellen ja tarvekaluja rakennellen.

Ante oli ollut ainoa varsinainen opettaja, koko erämaakoulun johtaja. Hänessä oli jotakin nimeämätöntä arvovaltaa tai karismaa, joka huokui jo kauas. Hän oli melko pienikokoinen tai juuri ja juuri keskikokoinen, harvapartainen, musta kankea hiuskuontalo oli paimennettu niskaan letiksi.

Mikään muu hänessä ei kiinnittänyt erityistä huomiota kuin silmät. Kesti aikansa, ennen kuin pystyin puhuessani katsomaan häntä suoraan silmiin. Ne kertoivat suun sanoittakin outoja tarinoita kaukaisista maista ja tapahtumista, pelottavista ajoista, joihin moni ei ollut matkannut.

Silti hänen lähellään oli helppo olla. ”Se kuuluu jumaliin, se mies, joka kanssasi istuu.” Mistä Sapfon säkeet juolahtivatkin mieleeni, kun katsoin ruokapöydässä istuvaa Lapin miestä. Sae yhtä aikaa kiihotti ja ahdisti minua.

Olin matkannut mielettömän päähänpiston takia tuntemattomaan maahan, ja täällä olisi selvittävä vähintään kahden edestä. Nyt olin asuntolakoulun toinen opettaja. Tutkinnon suorittaminen oli verottanut yllättävän paljon voimiani, eikä tilanikaan helpottanut uuden aloittamista. Olin rynnännyt etäälle ja pitkän matkan ja oudon ympäristön takia olin ihan sekaisin päästäni. Tuikun kiihkeästi puhuttua minut sijalleen suurin piirtein maapallon toiselle laidalle, niin minusta tuntui, olin yllättänyt itsenikin. Mikä ettei, ajattelin reippaasti niinä päivinä, kun epäusko pyrki tunkemaan mieleeni. Ei minulla ollut aavistustakaan, mitä kaikkea minulta odotettiin. Mutta kai se selviäisi muutamassa päivässä. Toivottavasti kaikki menisi hyvin, miksei menisi. Pakko mennä.

Kemian laitokselta tuleva tyttö oli pysähtynyt eteeni yliopiston ala-aulassa. Hän oli nauranut piirtäessään kaksin käsin ilmaan pyörylöitä. Olkareppu heilahteli puolelta toiselle hänen vatsallaan.

”No, sitä ollaan pyöreästi paksuna.”

”Ei se vielä voi näkyä”, hätäännyin.

”Ei sinulla. Mutta minulla kyllä, tai melkein.” Tyttö silitteli vatsaansa, pyörähteli edessäni ja näytti tyytyväiseltä.

”Ostin itselleni kureliivin. Jäämeren valaanpyytäjät ovat kiillottaneet sen luut kiiltäviksi. Punainen sen olla pitää. Pitsit rinnoille on nyplännyt joku saamen maahisen tytär.” Tyttö sorautteli ja suhisi kertoessaan. Naurahhti. ”Rupesin laihduttamaan. Ostan itselleni vähän lisääaikaa.”

Nyt hokasinkin, missä tytön oli nähnyt. Gynekologin vastaanottohuoneessa Brahenkadulla, istuttiin vastakkain, ei puhuttu mitään.

”Paska juttu toisaalta”, tyttö mietti, jatkoi nauraen: ”Mutta eiköhän tämä tästä.”

Muistin osakunnan teeillan salakähinän. Tytön nimi oli Tuikku. Ei se varmaankaan ollut oikea nimi. Mutta sopi kuvaan, joku naureskeli. Hänen sukunimeään en muistanut, jotain vaikeasti lausuttavaa, puolalainen nimi luultavasti. Siitä tuli mieleen Katariina Jagellonica tai Isadora Duncan. Neitsyt ja huora. Pyhä äiti ja eloisa Heloise.

”Kyllä tämä suttaantuu.” Tyttö huiskaisi kädenliikkeellään kaikki esteet tieltä. Naurahhti. ”Yleistä aborttilakia odotellessa. Mies on lääkäri. Vanha ja kunnianarvoisa. Naimisissa kyllä kolmatta kertaa, mikäli muistan, vai oliko neljättä. Mutta mitä se merkitsee?”

Freudenmädchen. Die Fotze. Nyökkäsin. Hempukka, paha nimi.

”Sinä olet pelkkä Flittchen, kuulostaa paremmalta, letukka, kiltti erehtynyt letukka.” Tyttö peruutti iholtani, taputti minua, vetäisi kiusoittelevasti kädellään yli rintojeni, pysähtyi tekemään kierroksen vatsani tienoilla, empi laskeissaan sormensa puseron ja hameen rajaviivalle.

”Odota, kun se yksi apulaisproffa hoksaa asian. Se paksu setä. Tämä maailma on vielä paksujen setien leikkikenttää. Setä Sukukieli vetää perässään vanhaa jalkaa ja yrittää raskautetut tappaa katseella.”

”Minulla on jo kaikki sukukielet selvät.” Puolustelin itseäni tämän naisen edessä, Tuikun, jolla on vaikeasti lausuttava sukunimi ja kaupungin kuuluisin juoppo naistenkaataja elättäjänään. Röyhkeä suu, katunaisen kieli. Hutsu, portto, hempukka, letukka. Das älteste Gewerbe.

“Kuristit minut saamennaiseksi. Niin sinä Ante teit.
Et ole edes kysynyt, mitä minä haluan.”

Eletään 1960-luvun loppuvuosia. Vastavalmistunut naisopettaja pakenee hankalaa elämäntilannettaan pohjoiseen ja päätyy Saamen lasten kansankynttiläksi.

Lapissa hän huomaa muuttaneensa maailmaan, jossa kaikki on toisin kuin ruusutapettikodissa. Mutta pakko on selvitä.

Etelän naisen ja kolttamiehen rakkaustarinassa kohtaavat monenlaiset maailmat, unet ja uskomukset, näyt ja näkemykset, mystiikka ja magiikka.

Erämaat, louhikot, vedet, Manan väeksi edeltä menneet tai Ylhäisiin kadonneet kertovat saamelaisten tarinoita siitä, miltä vuosisatoja on tuntunut elää pakolaisena omalla maalla.

